

Мирјана БУРЗАН
Нови Сад

ИНТЕРФЕРЕНЦИЈА ЈЕДНО ОД ПИТАЊА ЈЕЗИКА У КОНТАКТУ

У многим крајевима наше земље живе напоредо у непосредном контакту два, па и више језика. Некад су то језици који нису уопште сродни, а други пут су такви који припадају истој језичкој породици, али су се тако различито развили да се морају и посебно учити.

Одавно је познато да је међусобни утицај језика у контакту вишеструк и да не зависи само од лингвистичких чињеница, па је разумљиво што је проучавање језика у контакту веома комплексно. Оно обухвата низ појава као што су: билингвизам, бикултуризам, језичко посуђивање, интерференција и неке друге. Овим појавама се баве различите научне дисциплине. То је сасвим разумљиво јер се језички контакти могу боље сагледати ако се анализа не ограничи само на лингвистичке чиниоце. Многи изванлингвистички фактори могу врло добро послужити да се неки елементи језичког додира исправније протумаче.

Од низа, свакако, значајних и интересантних питања везаних за језике у контакту, овом приликом ћемо се задржати само на проблему лингвистичке интерференције и на његовом односу према настави нематерњег и матерњег језика.

Интерференција је предмет интересовања различитих научних дисциплина (социологије, психологије, лингвистике, социолингвистике, психолингвистике, лингвометодике и др.) и сасвим је разумљиво што је поимање овог феномена мање или више неуједначено међу научницима различитих области. Извесна разлика је у схватању садржине и обима интерференције постоје, међутим, и међу самим лингвистима и лингвометодичарима. Стога желимо да укажемо на најзначајнија и најраспрострањенија схватања овог појма и да заузмемо свој однос бар према

неким питањима овог феномена; овакав наш однос поткрепљује језичка пракса у САП Војводини.

Овом приликом, дакле, нити се може нити треба очекивати да се да потпуни преглед схватања појма интерференције и резултата проучавања те појаве, јер то и није овом приликом наш циљ.

Као што је познато, појам интерференције у лингвистичкој литератури нема идентичан значењски садржај. Пре свега неједнака су тумачења у вези са тим да ли је интерференција унутарњи невидљиви процес преношења навика из једног језика у други или резултат тог процеса или, пак, заједно и сâм процес преношења навика и резултати тог процеса. Док Јанош Јухас интерференцију третира и као процес утицаја и као лингвистички резултат тог процеса,¹ Розенцвајг и Вајнрајх више инсистирају на резултату процеса него на самом процесу, мада га не негирају.²

Ипак, најисправнијим чини се мишљење како га је формулисао Б. Станковић: „За нас је прихватљива интерпретација Верепчагина да је интерференција унутрашњи, невидљиви процес. Одступања од норме су видљиви резултати тог процеса.“³

Нема јединственог гледања ни на то да ли интерференција обухвата појаве у језику или и у језику и у говору, или, пак, само појаве у говору.⁴ Прашка лингвистичка школа под интерференцијом подразумева искључиво појаве у језику.⁵ Појам интерференције се и по А. Мартинеу везује само за домен језика.⁶ По Розенцвајгу интерференција обухвата појаве у говору двојезичне особе. Међутим, ако те појаве нису привремене и променљиве, већ ако су у питању коначне промене језика у контакту, он истиче да се ради о конвергенцији.⁷ И Хауген интерференцију везује само за домен говора. Када се, пак, понавља одређено нарушавање норме, оно може прерасти у нови квалитет, може постати нормом. Овакву појаву Хауген назива интеграцијом кодова.⁸

¹ Исп. Juhász János, *Probleme der Interferenz*, Akadémiai kiadó, Budapest 1970 — скраћено: Јухас 1970, 9.

² Исп. Uriel Weinreich, *Langages in Contact*, New York, 1953, п. л. и В. Ю Розенцвейг, *Языковые контакты*, Ленинград 1972 — скраћено: Розенцвајг 1972, 4.

³ Б. Станковић, *Интерпретација интерференције у лингвистици и лингвометодици*, Страни језици, бр. 3, Загреб 1975, 172—173.

⁴ Термини 'језик' и 'говор' употребљени су у Сосировом схватању ових појмова (Ferdinand de Sosir), *Општа лингвистика*, Београд 1969.

⁵ Исп. Богуслав Гавранек, *К проблематике сметанија языков*, Новое в лингвистике, т VI, Москва 1972, 94.

⁶ Рикард Симеон, *Енциклопедијски рјечник лингвистичких назива I*, Загреб 1969, 549.

⁷ Исп. Розенцвајг 1972, 4, 5.

⁸ Исп. Эйжар Хауген, *Языковой контакт*, Новое в лингвистике, т VI, Москва 1972, 69—70.

У нашем излагању под интерференцијом односно интерферентним појавама подразумевамо појаве у *говору* двојезичних особа. То су, пре свега, појаве огрешења о норму које настају приликом употребе једног језика под утицајем другог. Има, међутим, неслагања и у тумачењу двојезичности. Неки истраживачи сматрају да је билингвни говорник само она особа која може потпуно променити свој кôд и употребити до перфекције другачију фонолошку и граматичку структуру. Сматрамо да термину двојезичност треба дати знатно шире значење и да билингвизам обухвата континуум од веома елементарног знања другог језика до потпуног владања њиме, при чему потпуно владање не значи и перфекцију. И А. Мартине тврди да постоји ограничен број лингвистичких „виртуоза“ који се могу служити са два или више језика, а да не наступи интерференција бар на једном од језичких нивоа. Овакво третирање појма двојезичности највише одговара лингвометодици у нашој наставној пракси.

Разилажења се показују и у вези са питањем да ли интерференција обухвата појаве нарушавања норме оба језика којима влада двојезична особа или се односи само на одступања од норме другог језика под утицајем матерњег. По Вајнрајху интерференција обухвата појаве нарушавања норме и једног и другог језика. И Ј. Јухас, такође, разликује интерференцију матерњег језика на страни и интерференцију страног на матерњи језик.

Прихватимо овакво тумачење као и Вајнрајхову поставку о потреби разликовања: 1. примарно-секундарних интерферентних појава и 2. секундарно-примарних појава. Прве настају под утицајем примарног језика на секундарни, а друге под утицајем секундарног на примарни језик. Тако регистровани примери типа *питао је то од њега* у мађарско-српскохрватском двојезичју представљају интерферентне појаве примарно-секундарног смера; настају под утицајем примарног, мађарског на секундарни српскохрватски језик. Исте појаве бележили смо и у продукцији српскохрватско-мађарских билингва. Оне су, међутим, у овим случајевима резултат интерференције секундарног на примарни језик.

Не говори се у литератури само о интерференцији између два језика већ и о интерференцији унутар једног језика. Ј. Јухас истиче да је то интерференција раније научених елемената на касније учене елементе језика, као и интерференција чешће употребљаваних на оне који се ређе употребљавају.⁹ Поред термина „унутарјезичка интерференција“ за појаве нарушавања норме под утицајем раније усвојених језичких елемената или фреквентнијих појава у једном језику среће се у литератури и тер-

⁹ Исп. Јухас 1970, 146.

мин ,унутарјезичка аналогија'.¹⁰ Овакво схватање упућује на закључак да присуство дијалекатских карактеристика у говору ученика можемо оквалитиковати интерференцијом појавама. Ради се, наиме, о утицају раније усвојених језичких појава на оно што се касније (тек у школи) савлађује, а то је језик норме. Да је прихватљиво тумачење о постојању унутарјезичке интерференције потврђују и примери забележени у продукцији ученика говорних представника српскохрватског језика *тај со, тај крв, тај пећ* итд., где се испољава аналошки утицај фреквентне појаве.

У својој монографији о језичким контактима¹¹ Розенцвајг је извршио поделу интерференције и на скривену и очигледну. Ако је у питању избегавање употребе оних језичких категорија или правила који нису заједнички за оба језика, ради се о ,скривеној (индиректној) интерференцији. Ако се, пак, утицај једног језика на други испољава у виду грешке, назива га ,очигледном (директном) интерференцијом'.¹²

Ми бисмо прихватили овакво разликовање интерференције јер налазимо за то потврда како у мађарско-српскохрватском, тако и у српскохрватско-мађарском двојезичју. На пример, појаве чешће конгруенције према значењу између предиката и субјекта исказаног збирним бројем од слагања према облику у продукцији особа чији је први језик мађарски, резултат је интерференције. Од две могућности Мађар, када говори српскохрватски, бира ону која постоји и у његовом матерњем језику.¹³ Како, међутим, норма не искључује и то правило, овакав избор се не може оквалитиковати као грешка, већ се ради о скривеној интерференцији.

У низу других класификација интерференције поменућемо још ону која са становишта језичких нивоа на којима се интерференција манифестује разликује: фонетску или фонолошку, граматичку лексичко-семантичку односно комбиновану.

Интерференција се испољава на свим језичким нивоима, а интензитет и смер њеног деловања зависе пре свега од односа језика који долазе у контакт. Утицај овог процеса може да буде веома изражен и да отежава усвајање другог језика или, пак, када се ради о интерференцији обрнутог смера, да ствара проблеме који се манифестују у огрешењима о норму матерњег језика. Стога питање интерференције и резултата тог процеса односно евентуалних његових последица мора стално бити при-

¹⁰ Исп. А. Менац, *Још о предмету и називу контрастивне граматике*, Страни језици, бр. 4, Загреб 1973, 245.

¹¹ Исп. напомену 2.

¹² Исп. Розенцвајг 1972, 25.

¹³ Исп. М. Бурзан, *Интерференција у предикату српскохрватске реченице у језику ученика мађарске народности*, Филозофски факултет у Новом Саду, Институт за јужнословенске језике, 1984, 100.

сутно у настави нематерњег и матерњег језика у контактним ситуацијама двају или више језика.

Колико ће се пажње и времена у некој школи посветити проблемима које ствара овај феномен и какви ће бити облици рада зависи од низа социолингвистичких фактора у средини у којој је образовна установа лоцирана. Ми бисмо, међутим, истакли две чињенице битне за питање које разматрамо у овом раду. С једне стране, наиме, постоје затворене национално-језичке средине које не пружају повољне услове да се поред матерњег језика овлада још једним кóдом пре доласка у школу. С друге стране, пак, имамо места у којима је становништво мешовито према припадности одређеној језичкој групацији, што ствара веће могућности да стасају двојезичне особе. Процентуални однос једног и другог живља *може* да услови и интензитет међусобног утицаја њихових језика као и степен двојезичја појединаца који живе у таквим срединама. Дакако, у овоме битну улогу има мотивација да се један језик научи.

Третман проблема интерференције зависиће пре свега од изнесених момената. У срединама у којима се нематерње (други) језик почиње учити контролисано, тј. тек у школи, настава овог предмета мора бити тако постављена да се од самог почетка предупређују интерферентне појаве. У школама, пак, где ученици долазе са одређеним предзнањем, некад већим некад мањим, поред сталне бригае да се спречи процес учвршћивања грешака које настају због негативног утицаја матерњег језика, мораће се посветити пажња и отклањању интерферентних појава које су већ константне у језичком искуству тих ученика.

Овакав рад не сме бити једна од компонената само наставе нематерњег језика, већ он мора непрестано бити присутан и у настави матерњег језика. Негдје ће се систематски кориговати резултати међујезичке интерференције, негдје, опет, грешке настале негативном утицајем неких дијалекатских карактеристика на стандардни језик.

Ово није нимало једноставан посао. Он мора бити добро осмишљен, брижљиво испланиран, те константно и упорно извођен. Да би се, пак, све ово могло остварити, мора претходити истраживачки рад са циљем да се најпре региструју интерферентне појаве оба смера у контакту конкретних језика, надаље да се лингвистички опишу и да се систематизују према језичком нивоу на којима се испољавају и према учесталости јављања.

До резултата потребних педагошкој пракси може се доћи и индуктивном и дедуктивном методом. Ако се, наиме, не крене од регистровања интерферентних појава као говорних факата, може се израдити контрастивна граматика двају језика где би биле евидентирани разлике на основу којих би се, опет, дале прогнозирати грешке које ће се јављати као последица интерференције.

Резултати оваквих истраживања били би сигурна водиља како у раду на спречавању интерферентних појава, тако и на њиховом кориговању. Стога они морају наћи своју примену почевши од наставног програма преко уџбеника и другог дидактичког материјала до самог извођења наставе језика.

Дакле, већ при планирању садржаја наставног програма мора се узети у обзир оно што ученицима у конкретном језику представља тешкоће и оно у чему греше. Приликом структурирања целокупне језичке грађе неопходно је посебно водити рачуна и о овим језичким феноменима, и то о њиховом распореду и цикличном јављању у вертикали. Мора се при томе имати у виду учесталост тих интерферентних појава у говорној продукцији ученика као и то колико оне могу да ометају процес споразумевања. Одређена огрешења о норму, наиме, не утичу у већој мери на исправно декодирање поруке, друга га отежавају или чак утичу толико да се добије непрецизна па и сасвим погрешна информација.

Уџбеници језика као и остали дидактички материјал требало би, такође, да посвете дужну пажњу језичким појавама у чијој употреби ученици греше или при чијем савлађивању најлазе на тешкоће. Неопходно би било и више времена и више простора издвојити за њихову обраду. Било би корисно позивати се и на матерњи језик указујући на разлике на нивоу доступном одговарајућем узрасту и у оноликом обиму колико би било корисно да се предупредe односно коригују грешке које настају управо због постојећих разлика. Поред тога интензитет вежби и учесталост понављања материје мора бити у сагласности са тешкоћама које она ученицима представља. Аутор уџбеника мора изузетну пажњу посветити и типовима вежби. Оне морају бити креиране са пуно инвентивности, морају бити разнолике како би конкретну језичку грађу ученици увежбали у свој њеној комплексности.

Како се, пак, ни у једном уџбенику не може презентовати онолики број вежби који ће обезбедити усвајање предвиђених језичких категорија, поготово не оних које су потенцијални узрочници интерферентних појава, наставник ће сходно њиховом третману у уџбенику и сам наставити започети рад.

Проучавање интерферентних појава и примена резултата тих проучавања имају, несумњиво, веома велики значај у организованој учењу језика. Према нашим сазнањима, на жалост, истраживања међујезичких интерферентних појава на релацији било која два коегзистентна језика у нашој земљи нису комплетна. Има парцијалних доприноса у овом домену који ће, да како, помоћи наставној пракси, међутим, правих резултата у отклањању последица интерференције не може бити све дотле док се тај, тако сложен посао, препушта скоро искључиво предметним наставницима који то обављају, сасвим разумљиво, више стихијски него плански.

На крају бисмо да истакнемо оно што произилази и из овог доста уопштеног излагања. У срединама у којима коегзистирају два односно више језика, настава ниједног од њих не може бити тако постављена да се језик посматра и предаје у апсолутној његовој бити, већ се мора сагледати у зависности од односа система језика са којима је у контакту.

Mirjana Burzan

Novi Sad

INTERFERENCE

ONE OF THE QUESTIONS OF THE LANGUAGES IN CONTACTS

Summary

The author has pointed out some most important and widespread explanations of interference as well as differences in understanding this phenomenon referring both to a meaning content and its range. Then he sets forth his own concept of interference pointing out that such a concept has been confirmed through the linguistic practice of the Socialist Autonomous Province of Vojvodina having two, once even more languages. The phenomena relating to interference have been illustrated by the concrete examples of Serbo-Hungarian bilingualism.

In the second part of her paper the author speaks about the relationship of the problem of interference to the teaching of non-mother and mother-tongues. She pleads for such a language teaching process which will not observe and teach a language in its absolute essence, but in its dependence on the system of a language it is in contact with.

